

Oponentní posudek habilitačního spisu PhDr. Stanislava Štěpáníka, Ph.D.

Mezi tradicí a inovací ve výuce češtiny

PhDr. Stanislav Štěpáník, Ph.D., se vypracoval na špičkového odborníka v oboru lingvodidaktiky. Je vysoce vzdělaný v didaktice, orientuje se dobře v bohemistice, má za sebou dlouholetou pedagogickou praxi, takže má nejlepší předpoklady pro koncepční práci v oboru. To také prokázal v předloženém habilitačním spise.

Téma a cíl spisu

Pro svůj spis si vybral aktuální téma, téma nanejvýš v současnosti žádoucí a maximálně důležité: Autor předkládá s využitím tradice inovační představu o koncepci výuky češtiny na základní škole. Tak se po 45 letech objevuje promyšlený komplexní návrh, který by mohl být východiskem tvorby základních školských dokumentů pro výuku českého jazyka.

Obsah a struktura habilitačního spisu

Spis má široký záběr, jak ukážeme dále:

Autor text rozvrhl do pěti kapitol logicky jdoucích za sebou: Od obecných východisek postoupil k posouzení tradice ve výuce češtiny a jejího uplatnění při inovativním procesu vyučování. Jádrem monografie je metodologie výzkumného šetření a jeho výsledky, obsažené v kapitolách 4 a 5. Vlastní odborný text uzavírá diskuse nad problémy a závěr.

První kapitola reflektuje současné proměny socio-kulturní a komunikační. Tyto změny (ve spojitosti s dynamickým rozvojem informačních a komunikačních technologií) mají významný vliv nejen na komunikační procesy ve společnosti, ale také na procesy myšlení. Autor právem zdůrazňuje, že je třeba, aby výuka českého jazyka tyto změny reflektovala jak v obsahu výuky, tak v didaktické transformaci obsahu.

Druhá kapitola se věnuje tradici ve výuce češtiny. Autor náležitě rozlišuje mezi tradicí výuky (pedagogické praxe), tradicí teorie vyučování českému jazyku (oborové didaktiky češtiny) a tradicí české lingvistiky jako základní vědní disciplíny; na tyto tradice navazuje, ale nepodléhá jim. Na konkrétních příkladech z výuky autor poskytuje přehled postupů, které se v současné výuce češtiny aplikují, z nichž mnohé označuje za problematické, ale lze je označit přímo jako vadné.

Zatímco jak lingvistika, tak oborová didaktika češtiny a i kurikulum (RVP) přijaly komunikačně-pragmatické paradigma jako základní axiom svého vyučování a jeho dalšího vývoje, pedagogická praxe převážně setrvává na pozicích, jež autor označuje jako tradiční mluvnické vyučování. Připomínku mám právě k jeho užívání tohoto pojmu; jde o příliš zobecňující, zjednodušené označení. Charakterizuje ho jako logicko-gramatické, zaměřené na rozvoj formálněpoznávacích cílů. Na tomto místě bych připomněla kritiku jak formálně gramatického, tak i logicko-gramatického pojetí od Jaroslava Jelínka (1979, s. 49–50), zaměřenou na jejich uplatňování v historii. Dnes je přece jen situace už poněkud jiná.

Třetí kapitola představuje návrh koncepce, jež je hlavním výsledkem projektu Primus, díky němuž spis vznikl. Tuto koncepci autor nazývá komunikační naukou o českém jazyku. K názvu mám jisté výhrady, protože nepostihuje podstatu věci: jde o výuku jazyka, nikoli o nauku o jazyce; předložkové spojení o českém jazyku je zavádějící (viz stanovisko B. Havránka: učit jazyku, ne o jazyku).

Kapitola objasňuje cíle předkládané (inovativní) koncepce, její teoretická východiska, program a základní charakteristiku. Návrh je promyšleně založen na konstruktivistických principech. Obsah výuky vychází z komunikačních potřeb žáka, postupy ve výuce jsou proto výrazně orientovány na žákovu aktivitu ve výuce a především na práci s prekoncepty jazykových jevů a komunikačních procesů, respektuje se dosažený stupeň vývoje řeči, tedy ontogeneze řeči dětí.

Čtvrtá kapitola popisuje metodologii výzkumného šetření. Hlavní užitou metodou bylo pozorování autentické výuky. Autor analyzoval 83 vyučovacích hodin ve 3., 4., 6. a 7. ročníku u 11 učitelů. Z těchto 83 hodin získal 228 klíčových výukových situací a z tohoto souboru následně vybral 12, jež důkladně analyzoval. Uvedená metodika umožnila výzkumníkovi studovat komplexně práci učitele s žáky, sledovat integritu výuky, což právem považuje za jeden z nejdůležitějších faktorů hodnocení kvality výuky.

Pátá kapitola se soustředí na popis a analýzu výsledků empirických studií. Autor vždy nejprve popisuje klíčovou výukovou situaci, následně ji analyzuje, poté nabízí alterace, jež jsou založeny na postulátech komunikační nauky o českém jazyku (tady je výraz na místě). Analýzu výuky a následné alterace hodnotím jako nejlepší část monografie. Každá kazuistika představuje samostatnou studii, přičemž dohromady poskytují jistý přehled o vybraných jevech ve výuce mateřského jazyka na české základní škole, dokonce lze říci, že podávají celkový pohled na výukovou realitu a ilustrují její hlavní problémy.

Podtrhuji: Autor má hluboký didaktický i lingvistický i vhlad do autentické výuky, postihuje ji v jejím procesu, ukazuje, jak lze o výuce přemýšlet inovativně a jak by bylo žádoucí a možné kvalitu výuky češtiny zvyšovat.

Za velmi cennou pokládám před závěrem umístěnou **Diskusi**, jež spolu se shrnutím výsledků zkoumání a posouzením stavu výuky naznačuje východisko dalšího vývoje. Nemělo by se tam však zapomínat – vedle oceňovaného lingvistického přístupu a metajazyka na – už od 80. let v teorii vyučování zdůrazňovaný princip komunikační. V závěru uvedené citáty by bylo bývalo vhodnější umístit dovnitř textu, závěr ponechat pro myšlenky autorovy.

Habilitační spis má všechny náležitosti vědecké práce: Samozřejmostí je resumé a seznam odborné literatury. Ten je mimořádně rozsáhlý, svědčí o velkém rozhledu autora po odborné literatuře naší i zahraniční, nejen úzce zaměřené k oboru. Seznam obsahuje i publikace z oborů příbuzných, s nimiž v monografii cíleně pracoval. A to právě umožnilo autorovi názírat problémy výuky v plné šíři a z nadhledu. Proč však v něm chybí základní oborová práce Karla Svobody *Didaktika českého jazyka a slohu*?

Rukopis je stylizačně propracovaný, je psán v souladu s normou spisovného jazyka, měl však být dodržen jednotný pravopis (srov. filosofie × kurz).

Připomínky a doporučení

Dílčí poznámky jsem začlenila na příslušná místa v posudku.

Z drobností bych uvedla: Neplatí tvrzení, že příslovce jsou okrajový slovní druh, naopak některé příslovce (např. místa *kde*, času *dnes*) patří k nejfrekventovanějším slovům.

Nepovažuji za výhodnější užívat na 1. stupni označení konatel děje (místo podmět) ani bezpodmětové věty (místo zaužívaného a vhodného termínu jednočlenné věty).

Obecnější poznámky k připravované koncepci: Bylo by záhodno integrovat a syntetizovat pohledy na komunikaci a styl. Domnívám se, že by bylo vhodné vyjít od Jedličkových pojmů (1970), od jeho typů, vrstev a stylových sfér, námi později širě pojatých jako sféry komunikační / sféry komunikace, s nimiž pracuje i tým J. Hoffmannové (2016), jehož pojetí se stalo východiskem lingvodidaktické koncepce S. Štěpáníka, nezůstat jen u něho, ale propojit ho s jím nadřazenými komunikačními faktory, zahrnujícími komunikační činitele rozhodujícími pro tvorbu textů, zvláště vždy zohledňovat komunikační situaci.

Celkové zhodnocení

Spis Stanislava Štěpáníka *Mezi tradicí a inovací ve výuce češtiny* doporučuji jako východisko habilitačního řízení, protože jde o zásadní dílo současné lingvodidaktiky, dílo, jež může být východiskem tvorby budoucí koncepce vyučování českému jazyku, a po úspěšném řízení doporučuji udělit autorovi spisu titul docent.

V Praze dne 12. 5. 2020

Prof. PhDr. Marie Čechová, DrSc.